

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни

«Макроекономіка»

на тему:

**«Взаємозв'язок між рівнем життя в
Україні і трудовою міграцією»**

Студента 2 курсу МЕСЕ -21 групи

Луців В.Р.

Науковий керівник:

к. е. н., старший викл. Чирак І. М..

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка: ECTS _____

Тернопіль – 2017 р.

Зміст

План.....	3
Вступ.....	4
1.Сутність, особливості та передумови виникнення трудової міграції та її вплив на рівень життя населення.	6
2. Макроекономічний аналіз рівня життя населення в Україні та його взаємозв'язок із динамікою трудової міграції.....	15
3. Механізм регулювання процесів трудової міграції з метою покращення рівня життя населення України.....	28
Висновки	32
Список використаної літератури.....	34

План міждисциплінарної курсової роботи на тему:
«Взаємозв'язок між рівнем життя в Україні і трудовою міграцією»

Студента групи МЕСЕ-21

Луців Вадима

План

Вступ

I. Сутність, особливості та передумови виникнення трудової міграції та її вплив на рівень життя населення.

II. Макроекономічний аналіз рівня життя населення в Україні та його взаємозв'язок із динамікою трудової міграції.

III. Механізм регулювання процесів трудової міграції з метою покращення рівня життя населення України.

Висновки

Список використаної літератури

ВСТУП

Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі розвитку світового господарства характеризуються значним поглибленням взаємозалежності усіх держав світу. Посилення процесів глобалізації, зростання ролі транснаціональних корпорацій, а також розширення міжнародної інвестиційної діяльності спричинили істотну активізацію міграції трудових ресурсів. Сьогодні міжнародна міграція являє собою невід'ємну частину процесу розвитку світового господарства.

Суттєве зростання останніми роками масштабів міжнародної міграції трудових ресурсів в Україні актуалізує дослідження цього явища, яке має істотний вплив на розвиток економіки, демографії, соціальної сфери та інших сторін життя українського суспільства. Важливість дослідження міграційних тенденцій у нашій країні обумовлена підвищенням інтенсивності міграційних потоків, поширенням на всі регіони держави, що, у свою чергу, призводить до загострення проблем, пов'язаних з явищем трудової міграції.

Дослідженням питань сучасного стану міжнародної міграції трудових ресурсів в Україні та визначення шляхів вдосконалення міграційної політики займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як В.С. Васильченко, С.П. Калініна, О.В. Лібанова, Ю.Г. Пуригіна [1,с.321], І.А. Лапшина, О. Малиновська [2,с.40], І.П. Ольшевська, С. Тімур, Н.А. Трофимова, В.А. Разумовська, Л.Л. Рибаківський та ін.

У роботах вищезгаданих авторів розглядаються теоретико-методологічні засади розвитку міграційних процесів в Україні, визначаються основні види міграції та їх особливості, наслідки міграційних процесів, приділяється увага проблемам формування ефективної міграційної політики держави.

Проте слід зазначити, що непинний процес розвитку та трансформації суспільства породжує нові тенденції в міграційних процесах, які, у свою чергу, безперечно, потребують негайного вивчення та дослідження.

Метою даної курсової роботи є визначення особливостей та тенденцій міжнародної трудової міграції, її вплив на життя населення на сучасному етапі трансформації економіки України, а також розробка певних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання міграційних процесів.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі завдання:

- з'ясувати сутність, причини виникнення та види міжнародної трудової міграції;
- розглянути передумови та основні етапи історичного розвитку міжнародної міграції трудових ресурсів;
- виявити тенденції сучасних міграційних процесів;
- проаналізувати динаміку та обсяги міжнародної трудової міграції в Україні на сучасному етапі трансформації її економіки;
- оцінити соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції в Україні;
- ознайомитися з міжнародним міграційним досвідом та напрямками його впровадження в міграційну політику нашої держави;
- розробити рекомендації щодо удосконалення регулювання міграційних процесів в Україні;
- здійснити аналіз діяльності Міжнародної організації з міграції в Україні.

Об'єкт дослідження: міграційні процеси у світовій економіці.

Предметом дослідження є особливості впливу міжнародної трудової міграції на життя населення на сучасному етапі економіки України.

Методологічною основою даного дослідження є загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняння, графічний, економіко-статистичний, узагальнення), а також метод факторного аналізу.

Інформаційною базою дослідження є економічна література, статистична інформація та деякі нормативно-правові акти.

РОЗДІЛ 1

Сутність, особливості та передумови виникнення трудової міграції та її вплив на рівень життя населення.

В умовах поглиблення процесів інтеграції та глобалізації як домінуючої тенденції розвитку міжнародних економічних відносин, політичних змін, екологічних катастроф, збройних конфліктів, посилення нерівності країн за рівнем життя населення міжнародна міграція постала як невід'ємна частина процесу сучасного розвитку людства. Сьогодні міжнародну міграцію можна дійсно вважати комплексним глобальним явищем, яке торкається інтересів усіх держав світу: як країн походження, транзиту, так і країн призначення міграційних потоків.

У науковій літературі наведено безліч різноманітних класифікацій видів міжнародної міграції. Так, наприклад, вчені Л. Панкова, В. Козик, Н. Даниленко виокремлюють такі основні форми міграційних процесів: сімейна, трудова, туристична міграція тощо. Д. Лук'яненко, Ю. Козак, Ю. Макогон виділяють тимчасову, постійну та нелегальну міграцію [1, с. 28-29]. Але, поряд з цим, на практиці досить важко виокремити ці види міграції, адже відмінність між ними є достатньо умовною. Незалежно від того, якими є первинні мотиви міграції, вторинні є явищем передусім економічним, тобто будуть, зазвичай, пов'язані з пошуком нового місця роботи [4 с.113-117].

Таким чином, однією з основних форм міжнародних економічних відносин є міжнародна трудова міграція, проблеми якої на сучасному етапі розвитку людства набувають першорядного теоретичного та практичного значення.

Міжнародна трудова міграція – це переміщення працездатного населення через державні кордони, викликане причинами економічного та іншого характеру, що має на меті працевлаштування.

Як об'єктивна складова міжнародних економічних відносин міжнародна трудова міграція виникає та розвивається паралельно з еволюцією міжнародної

міграції капіталу, а також міжнародної торгівлі. Вона зумовлена зовнішніми і внутрішніми чинниками економічного розвитку кожної держави, економічними зв'язками між країнами світу та станом міжнародної економіки в цілому. При певних обставинах рушійними силами міжнародних трудових міграційних процесів можуть бути також політико-правові, військові, релігійні, етнічні, расові, культурні, сімейні, екологічні та інші чинники неекономічного характеру [1, с. 70-71; 6 с.30-34].

Проте більшість дослідників вказують саме на економічні фактори виникнення міжнародної міграції робочої сили. До них належать:

- 1)різний рівень економічного розвитку країн;
- 2)міжкрайнові відмінності в розмірах заробітної плати;
- 3)нерівномірність темпів та обсягів нагромадження капіталу в окремих країнах світу, що призводить до відносного перенаселення в одних державах і дефіциту трудових ресурсів в інших;
- 4)діяльність ТНК і як наслідок – розвиток міжнародної мобільності капіталу;
- 5)структурні зрушення в економіці, спричинені науково-технічним прогресом, що у свою чергу породжують структурне безробіття.

Крім того, в останні десятиліття до цих факторів приєдналися й інші: відкритість економік; політична та економічна кризи країн колишнього соціалістичного табору; надзвичайно стрімкий розвиток комунікацій, транспорту, засобів зв'язку; висока швидкість розповсюдження інформації; зростаючий попит з боку розвинутих країн світу на інтелектуальну робочу силу тощо.

Прагнення системно проаналізувати причини, а також особливості руху й трудової діяльності мігрантів спричинило появу у західній економічній літературі великої кількості теорій міжнародної трудової міграції.

Розумінню сутності будь-якого явища сприяє його класифікація. У науковій літературі наведено безліч різноманітних класифікацій видів міжнародної трудової міграції. Іноді вони суперечать одна одній, що вносить суттєві труднощі у розуміння такого складного соціально-економічного явища,

як трудова міграція. Саме тому зазначимо лише основні види міжнародної трудової міграції.

За напрямком руху розрізняють еміграцію (виїзд трудових ресурсів з даної країни за її межі), імміграцію (в'їзд мігрантів до даної країни з-за кордону) та рееміграцію (повернення емігрантів на батьківщину на постійне місце проживання) [5 с.416].

За тривалістю перебування виділяють тимчасову і постійну міграцію. Тимчасова (поворотна) трудова міграція – міграція в іншу країну на визначений обмежений проміжок часу. Хоча трудова міграція розглядається багатьма науковцями виключно як тимчасова, проте зараз усе частіше можна спостерігати випадки неповернення мігрантів на батьківщину. Отже, тимчасова трудова міграція набуває форми постійної, тобто безповоротної трудової міграції [6 с.30-34] .

У свою чергу, тимчасова міграція може бути таких видів: довготривала, короткотривала, крокова, маятникова, циклічна, сезонна, ротаційна.

Скористаємося міжнародними загальноприйнятими нормами, які схвалені Міжнародною організацією з міграції (МОМ) для визначення деяких вищезазначених понять.

- 1.Довготривала трудова міграція – міграція на термін понад один рік [7, с. 495].
- 2.Короткотривала трудова міграція – міграція терміном більше трьох місяців, але менше одного року [7, с. 498].
- 3.Сезонна трудова міграція – міграційні потоки з метою або на період виконання сезонних робіт (як правило, збирання врожаю) [7, с. 498].
- 4.Крокова міграція (англ. – step migration) – переміщення працездатного населення спочатку в одну країну, потім в іншу чи в межах даної країни, а потім в остаточне кінцеве місце міграції [7, с. 498]. Яскравим прикладом даного виду міграції може слугувати переміщення українців до ЄС. У даному випадку, якщо працівник не може влаштуватися на роботу в межах однієї країни, він переїжджає до іншої, при цьому не повертаючись у країну-донор, і мігруючи до тих пір, поки не знайде постійного місця роботи [6, с.30-34].

5.Маятникова міграція (англ. – pendular migration) – щоденна або щотижнева міграція населення з місць безпосереднього проживання до місця роботи та у зворотному напрямі [6, с.30-34].

6.Циклічна міграція – добровільне переміщення осіб між країнами, включаючи тимчасові або довготривалі міграційні рухи, що є взаємовигідними як для країни-донора, так і країни-реципієнта, а також пов'язані із задоволенням їх трудових потреб [7,с. 492]. Циклічна міграція кардинальним чином відрізняється від короткотривалої та маятникової. Характерною ознакою цього виду міграції на сучасному етапі є її повторюваність. Саме ця ознака відрізняє циклічну міграцію від короткотривалої. Якщо ж говорити про відмінності маятникової та циклічної міграції, то вони полягають у тому, що для маятникової міграції характерні повторювані переміщення осіб до однієї і тієї ж країни, а для циклічної – одноразові або багаторазові регулярні або нерегулярні переміщення до різних держав на різне місце роботи з постійним поверненням додому.

7.Ротаційна трудова міграція – почергове переміщення мігрантів на одне й те саме робоче місце, яке заздалегідь розподіляється між кількома мігрантами [6,с.30-34]. Даний вид міграції можна також віднести як до циклічної, так і до маятникової міграції.

За географічним критерієм міжнародну міграцію робочої сили можна розподілити на:

1.залежно від дистанції: внутрішньоконтинентальна, міжконтинентальна, регіональна, міжрегіональна;

2.залежно від напрямку переміщення: південь–північ, схід–захід, північ–південь та ін;

3.за типом населеного пункту: місто–місто, село–село, село–місто, місто–село [6, с.30-34].

На перший погляд може здатися, що регіональну міграцію не можна відносити до міжнародної трудової міграції, але, оскільки поняття регіон трактується науковцями не лише як частина країни, а також як і група межуючих країн, що представляють окремий економіко-географічний регіон та мають спільні ознаки, які відрізняють даний регіон від інших, то міграційні переміщення між цими країнами цілком справедливо можна віднести до міжнародних.

Виокремлення добровільної та примусової міграції за критерієм прийняття рішення є досить умовним, адже, з одного боку, рішення мігрувати особа приймає добровільно, але, з іншого боку, дане рішення є вимушеним економічною ситуацією, яка склалася у країні проживання чи безпосередньо у домогосподарстві цієї особи.

Залежно від кількості учасників міжнародну трудову міграцію можна класифікувати як малочисельну та багаточисельну (масову). До малочисельної міграції слід відносити міграційні потоки незначної кількості осіб, переміщення яких не дають істотного економічного ефекту для країн-донорів чи реципієнтів. Відповідно багаточисельна (масова) міграція являє собою переміщення значної кількості осіб, що має суттєвий економічний ефект для країн-донорів і для країн-реципієнтів [6, с.30-34].

Залежно від рівня кваліфікації (якісних характеристик учасників) виділяють висококваліфіковану та низькокваліфіковану трудову міграцію. Питання чіткого розмежування кваліфікаційного рівня трудового мігранта є достатньо дискусійним. Найчастіше до категорії «висококваліфікованих працівників» дослідники відносять осіб, які мають середню спеціальну або вищу освіту. Останнім часом в науковій літературі все частіше застосовується поняття “відплив умів”, тобто переміщення висококваліфікованих працівників у галузі науки, тобто вчених. До низькокваліфікованих мігрантів відносять працівників, які не відповідають вимогам висококваліфікованих.

За способом організації розрізняють організовану й неорганізовану міжнародну трудову міграцію. Організована міграція, у свою чергу, може бути державною (службове переміщення державних посадових осіб в інші країни),

приватною (працевлаштуванням мігрантів займаються комерційні фірми-посередники або іноземні представництва в країні походження) чи самостійною (самостійно організоване переміщення осіб на конкретне визначене місце роботи).

Залежно від правового статусу виділяють такі види міжнародної трудової міграції: нерегульована, напіврегульована та регульована. І хоча в науковій літературі найчастіше вживається термін “нелегальна міграція” (ним послуговуються також в ЄС), але останнім часом гуманістичний підхід до трактування мігранта спричинив розповсюдження поняття «нерегульована міграція», яке також вживається і в офіційній термінології ООН. Отже, до трудових мігрантів з регульованим статусом відносять осіб, які перебувають і займаються трудовою діяльністю на території іноземної держави, при цьому не порушуючи її законодавства. Особи, які перебувають та займаються трудовою діяльністю на території іноземної держави і при цьому порушують одну з таких вимог як правила перетину кордону або порядок перебування чи законність працевлаштування відносяться до мігрантів з напіврегульованим статусом. Якщо ж особи порушують усі вищезазначені вимоги, то вони відповідно є мігрантами з нерегульованим статусом [6,с.30-34].

Початок міжнародної трудової міграції було закладено ще за часів работоргівлі, яка була пов’язана з колоніальними завоюваннями європейців. Саме тоді почав формуватися міжнародний ринок праці, а недостача робочої сили в деяких країнах компенсувалася ввезенням рабів з колоній.

Найперші згадки про работоргівлю датуються ще XIV століттям. Британські, португальські, французькі морські судна вивозили рабів в основному з Африки до Нового світу (Бразилії, Північної Америки, країн Карибського басейну). За підрахунками вчених за кілька століть з Африки работоргівці вивезли близько 15 млн людей. Раби, як правило, працювали на цукрових і бавовняних плантаціях, були задіяні в домашньому господарстві.

Явище торгівлі рабами призвело до формування міжконтинентального міграційного потоку, який був одним з найбільших в історії людства. За доби работоргівлі були відсутні такі обов’язкові критерії міжнародної трудової

міграції, як добровільність і зворотність, тому такі міграційні потоки, із сучасної точки зору, не можна вважати повноцінною міжнародною трудовою міграцією.

На початку XIX століття в Азії з'явилася контрактна система залучення іноземних працівників. За формальними ознаками цей вид міжнародної трудової міграції набагато більшою мірою відповідає сучасному уявленню про трудову міграцію, ніж праця рабів, хоча фактично робота за трудовими договорами в той час практично не відрізнялася від рабства [1, с. 65].

Українські вчені Ю. Козак, Д. Лук'яненко і Ю. Макогон виокремлюють чотири основні стадії еволюції міжнародної міграції робочої сили.

Таким чином, головні етапи міжнародної трудової міграції пов'язані з масштабними змінами характеру розвитку НТП, із перерозподілом територій та ресурсів. На тлі довготривалих міграцій планетарного масштабу іноді відбуваються сплески міграцій локального характеру. Так, “картопляний голод” у 1840-х роках в Ірландії спричинив масову еміграцію з цієї країни до США. Падіння цін на європейську пшеницю на початку 1880-х років зумовило широкомасштабну еміграцію з Італії і Східної Європи до США. Подальше пожвавлення міграційних процесів перервала Перша світова війна. Велика депресія, а згодом Друга світова війна також значно знизили рівень міграції. Міграційні процеси знову стали набирати обертів після Другої світової війни. Вони представлені усталеним потоком висококваліфікованих кадрів до США та Канади, значною міграцією з колишніх соцкраїн після розпаду Радянського Союзу. Крім того, надзвичайно стимулюючим фактором для посилення міграційних рухів у всьому світі стало створення ЄС та інших інтеграційних угруповань. Взагалі в сучасних умовах розвитку світового господарства вільне пересування трудових ресурсів є необхідною умовою його нормального функціонування.

Отже, слід зазначити, що міжнародна трудова міграція, з усіма її факторами наслідками безпосередньо впливає на життя населення. Наслідки міжнародної міграції робочої сили досить різноманітні. Вони проявляються як у країнах, що експортують робочу силу, так і в країнах, що імпортують її,

приносячи певні вигоди та втрати обом сторонам, хоча, як видно з аналізу, вигод більше в країнах - імпортерах робочої сили, а в країнах - експортерах у цілому втрати перевищують вигоди. Світ у цілому виграє, оскільки свобода міграції дає людям змогу переміщуватись до країн, де вони можуть внести більший чистий дохід у світове виробництво.

Країни, що приймають робочу силу, отримують такі переваги:

а) в країні, що ввозить робочу силу, особливо кваліфіковану, прискорюються темпи зростання економіки: додатковий попит на товари та послуги іммігрантів стимулює зростання виробництва і створює додаткову зайнятість у країні їх перебування;

б) підвищується конкурентоспроможність вироблюваних країною товарів внаслідок зменшення витрат виробництва, пов'язаного з більш низькою ціною іноземної робочої сили і можливістю стримувати зростання заробітної плати місцевим робітникам через підвищену конкуренцію на ринку праці;

в) приймаюча країна виграє за рахунок податків, розмір яких залежить від кваліфікаційної та вікової структури іммігрантів. Висококваліфіковані фахівці, що вже володіють мовою приймаючої країни, відразу стають великими платниками податків;

г) значний дохід приносить трансфер знань з країни еміграції. При імпорті кваліфікованих працівників і наукових кадрів приймаюча країна економить на витратах на освіту та професійну підготовку. Так, у США 230 членів Національної академії наук, 33% лауреатів Нобелівської премії—іммігранти;

д) іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор на випадок зростання безробіття: вони можуть бути звільнені у першу чергу.

е) іммігранти поліпшують демографічну картину розвинутих країн, які потерпають від старіння населення. У Німеччині, Франції, Швеції 10% усіх новонароджених з'являються в сім'ях переселенців, у Швейцарії - 24%, у Люксембургу - 38%.

До негативних наслідків, породжених імміграцією, відносяться: соціальні чвари, конфлікти, загострення міжнаціональних проблем, злочинність тощо.

Зміни густоти населення і соціальні чвари використовуються урядами приймаючих країн як аргументи на користь політики обмеження або поступовості імміграції, відбору іммігрантів, що допускаються в країну. П. Х. Ліндерт іронічно зауважує з цього приводу: "Статуя Свободи тримає свою лампу яскраво запаленою для фізиків, інженерів та спеціалістів з ЕОМ"

Сучасна міграція до країн ЄС породжує низку специфічних проблем. До основних з них слід віднести:

- після 2000 р. помітно збільшується частка іноземців, які працюють у сфері
- послуг, а не у виробничій сфері (в сталеливарній, металообробній промисловості, автомобілебудуванні);
- поширення ЄС породжує проблему масової міграції населення з країн, що приєдналися до "багатих" країн Союзу

РОЗДІЛ 2

Макроекономічний аналіз рівня життя населення в Україні та його взаємозв'язок із динамікою трудової міграції.

Значним надбанням демократизації суспільства після здобуття Україною незалежності стало забезпечення безперешкодного та вільного переміщення громадян. Одним із проявів глобалізації як домінуючої тенденції в сучасних міжнародних відносинах є, безперечно, міжнародна трудова міграція. Отже, у XXI ст. вплив трудової міграції на життєдіяльність українського суспільства значно посилюється. На сучасному етапі трансформації економіки України наша країна перебуває в переліку держав, які активно беруть участь у міжнародних міграційних процесах.

На даний момент Україна виступає однією з найбільших держав-донорів трудових ресурсів у Європі. Зовнішня трудова міграція є об'єктивною реальністю сьогодення. Кризові умови перехідного періоду, у яких відбувалося формування міграційних потоків, були пов'язані з низькою заробітною платою у всіх секторах економіки, зростанням вимушеної неповної зайнятості та безробіття, а також поширенням бідності й високим рівнем майнового розшарування населення. Початок економічного зростання ознаменувався поліпшенням ситуації на ринку праці, підвищенням рівня життя населення. Проте, на жаль, більшість показників соціально-економічного розвитку залишаються далекими від європейських стандартів, спостерігається значний розрив у рівнях оплати праці в зарубіжних країнах та Україні. Саме це і спонукає наших співвітчизників шукати роботу за кордоном [8].

За даними Державної служби статистики обсяги міжнародної міграції в Україні у 1990-2016 рр. мають наступний вигляд (див. рис.1):

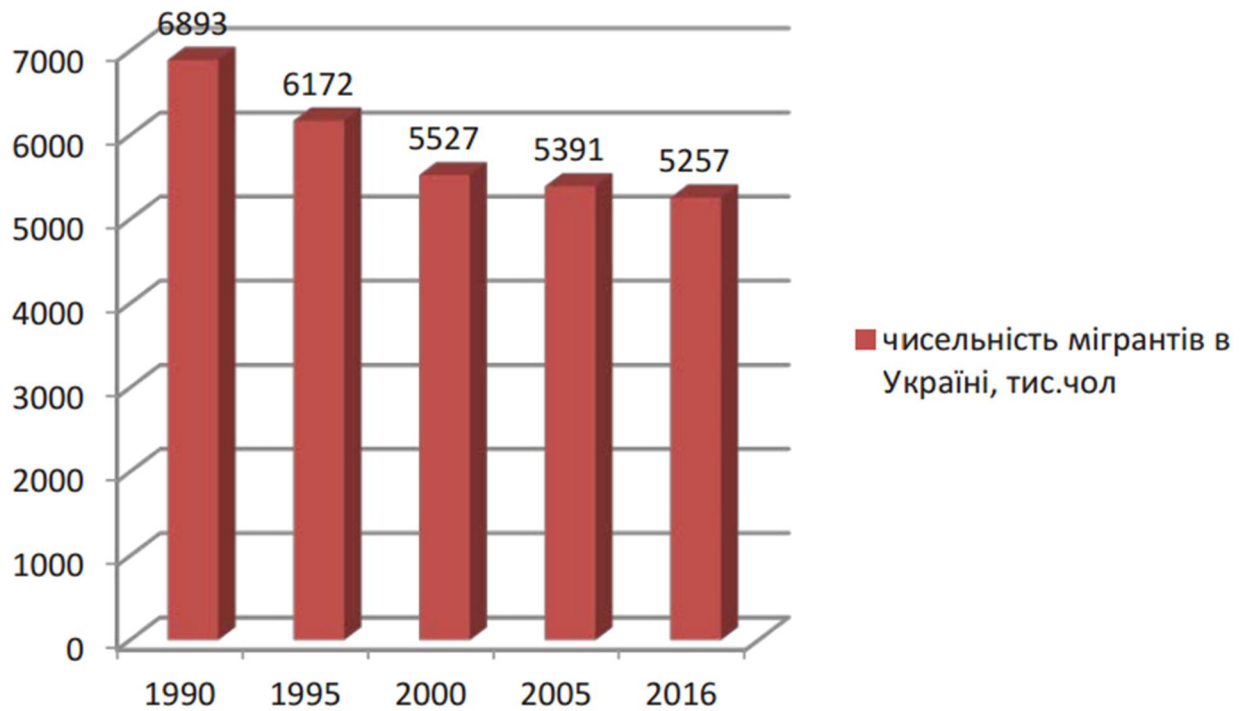

Рис. 1. Динаміка чисельності міжнародних мігрантів в Україні 1990-2016 рр. [9, с. 5-17]

Ці цифри, проте, навіть приблизно не відображають масштабів еміграції та імміграції в Україні і трудової міграції зокрема. Це пояснюється тим, що значна частина мігрантів працює за межами країни на власний страх і ризик і статистично не враховується. Тому масштаби зовнішньої міграції визначають за допомогою оцінок на основі даних різних обстежень.

Дані Світового банку щодо обсягів міжнародної міграції в Україні кардинально відрізняються від даних Державної служби статистики (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Міжнародні міграційні процеси в Україні у 1990-2016 рр., осіб [9, с.5-17]

Рік	Показник	
	Обсяг імміграції	Обсяг еміграції
1990	6905414	7178761
2000	5206456	5915970
2010	5190127	6216480
2013	5151378	6525145
2014	5003217	6738357
2015	4986432	7005698
2016	5150069	7205687

Отже, проаналізувавши дані табл. 2.1, можна стверджувати, що кількість українців, які проживають за межами рідної країни має тенденцію до збільшення; обсяги ж імміграції зменшуються, починаючи з 1990-х рр.

Оскільки Україна вважається однією з найбільших держав-донорів трудових ресурсів у Європі, то сфокусуємо свою увагу на аналізі саме еміграційних процесів.

Перше (і на даний момент останнє) повномасштабне дослідження саме трудової міграції як окремого аспекту міграційних процесів в Україні було проведено Державною службою статистики в 2008 р. За даними цього вибіркового обстеження домогосподарств з питань трудової міграції з 2005 р. до 1 червня 2008 р. за кордоном працювали 1,5 млн українців [11].

За цей же період часу за оцінкою Міністерства закордонних справ України, яка була сформована на основі даних посольств України в іноземних державах, налічувалося близько 2,5 млн українських трудових мігрантів. Аналіз ринку праці дозволив Міністерству соціальної політики України оцінити масштаби трудової еміграції на рівні 3 млн чоловік [12]. Такі розходження у цифрах пов'язані з тим, що дослідження 2008 р., яке проводилося Державною службою статистики, не охоплювало осіб, які виїхали з метою працевлаштування за кордон до 2005 р.

Взагалі за оцінками ООН більше 80% загальної міжнародної міграції припадає саме на трудову міграцію. Отже, проаналізувавши дані табл. 2.1, можна зробити висновок, що реальний обсяг трудової еміграції з України на сьогодні становить близько 5-5,5 млн осіб.

У публікаціях та заявах певних політиків можна зустріти навіть більші цифри: 6-7 млн осіб. Такі розбіжності викликані проблемами повноти, а також вірогідності даних вітчизняної статистики, яка дуже часто піддається справедливим наріканням.

Незважаючи на певні розходження щодо масштабів трудової еміграції, усі джерела одностайні з приводу основних країн призначення українських трудових мігрантів: Росія, Польща, Італія, Чехія, Іспанія тощо (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4 - Чисельність українських трудових мігрантів за країнами перебування у 2016 р. [14]

Країна	Чисельність українських трудових мігрантів (тис.чол)	
	Офіційна статистика	Фактична кількість
Російська Федерація	169	2000
Італія	195	6500
Польща	20	450
Іспанія	52	250
Португалія	44	75
Чехія	51	150
Греція	20	75
Нідерланди	н\д	40
Великобританія	н\д	70
США	н\д	500

За даними Міжнародної організації з міграції гендерний розподіл українських трудових мігрантів має наступний вигляд: 65% чоловіків та 35% жінок. Серед основних сфер працевлаштування українських трудових мігрантів виділяють будівництво, домашній догляд, сільськогосподарський сектор, торгівля тощо (див. рис. 3) [13].

Рисунок 3 – Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів (2010-2016 рр.) [13]

Серед українських трудових мігрантів, які працювали у зарубіжних країнах у 2010–2013 роках, 38% отримали дозвіл на проживання і роботу, 24% мали дозвіл на тимчасове проживання, 13% – дозвіл на роботу, 17% не мали правового статусу, 4% перебували в іноземних державах лише з туристичною візою.

Лише деяким мігрантам вдається знайти роботу, яка відповідає їхньому рівню кваліфікації. Практично всі українські мігранти працюють на низькокваліфікованих робочих місцях, незалежно від рівня освіти. Невідповідність роботи та навичок мігрантів стає очевидною, якщо зіставити дані про рівень освіти мігрантів (див. рис. 4) та сфери їхнього працевлаштування (див. рис.4) [13].

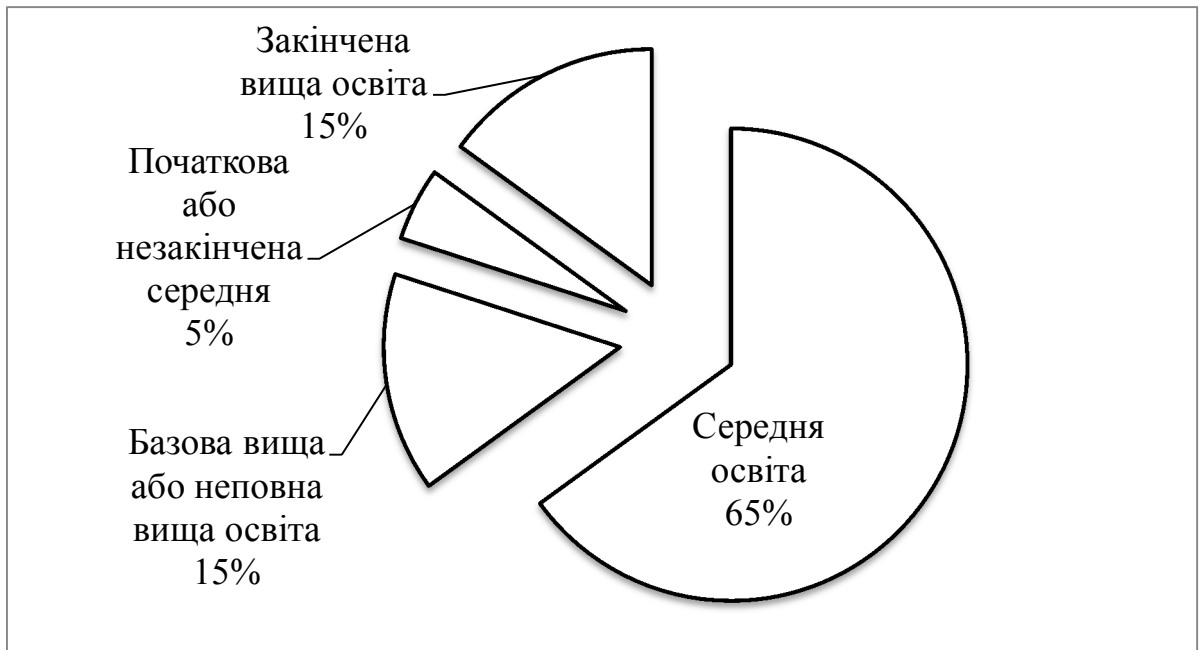

Рисунок 4 – Рівень освіти трудових мігрантів з України (2010-2016 рр.)[13]

Якщо говорити про регіональний розріз трудової еміграції з України, то найбільша кількість мігрантів походить з Чернівецької та Закарпатської областей, високий рівень еміграції характерний для Волинської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької та Черкаської областей, середній – Рівненської, Вінницької, Миколаївської та Луганської. Для усіх інших областей характерний низький рівень еміграції. Такий регіональний розподіл трудової міграції можна пояснити економічними диспропорціями між регіонами України. Так, наприклад, дохід на душу населення у Донецькій області у 2013 р. становив 29981,4 грн, що на 14,6% перевищує середній дохід

по Україні (26167,5 грн), у той час як у Закарпатській області дохід склав 17898,2 грн, що на 31,6% нижче середнього показника (див. додаток А). Іншими ключовими чинниками, що визначають регіональний розподіл трудової міграції, є близькість до кордону та налагоджені міграційні й культурні зв'язки [13].

Для оцінки імміграційних процесів в Україні скористаємося офіційною статистикою (див. табл. 2.1). Хоча вона не дає уявлення про реальні потоки мігрантів в Україну, адже враховує лише офіційно зареєстрованих іммігрантів, проте допомагає відстежити основні тенденції. Отже, з 2010 по 2016 рр. кількість іммігрантів, які прибували до України, з кожним роком зменшувалася, але після 2015 р. почала збільшуватися. Порівняно з 2012 р. у 2016 р. обсяг імміграції зменшився – 54100 чоловік. Найпривабливішими для іноземців у 2015 р. були такі регіони України: м. Київ (7903 особи), Харківська область (7372 особи), Одеська область (5125 осіб) та Миколаївська область (3665 осіб) [14].

За даними ООН, яка, до речі, оцінює обсяг імміграції в Україну на рівні 5,15 млн осіб (станом на 2016 р.), основними країнами походження мігрантів, які прямують в Україну, є Російська Федерація (3,7 млн осіб), Білорусь (276 тис. осіб), Казахстан (250 тис. осіб), Узбекистан (247 тис. осіб), Молдова (168 тис. осіб), Азербайджан (93 тис. осіб), Грузія (72 тис. осіб) і т. д. [15].

У розділі 1 даної курсової роботи йшла мова про основні причини виникнення міграційних процесів. Скористаємося методом факторного аналізу для визначення чинників, які найбільшим чином впливають на зміну обсягів еміграції з України.

Найбільший вплив на еміграцію здійснює такий фактор як рівень безробіття. Знайдене рівняння регресії яскраво це демонструє: зі збільшенням рівня безробіття на 1% збільшується кількість вибулих в середньому на 11142 особи.

Зазвичай в Україні про трудову міграцію говорять в негативному ключі. Це й створило відповідне відношення суспільства до цього явища. Проте саме

по собі явище міграції не є чимось поганим. Таким чином, необхідно розглянути трудову міграцію з двох сторін, оцінити її негативні та позитивні соціально-економічні наслідки для України.

Позитивні наслідки для України як країни-експортера трудових ресурсів проявляються, по-перше, у зменшенні напруги на внутрішньому ринку праці, тобто зниженні рівня безробіття. За підрахунками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАНУ, у разі відсутності міграційних потоків трудових ресурсів рівень безробіття в Україні в 1,6 разів перевищував би фактичний рівень [16,с.40]. Крім того, за рахунок міграційних процесів відбувається економія держави на виплатах по безробіттю.

Україна отримує додаткове джерело надходження валютних доходів у формі грошових переказів від емігрантів. За рахунок цього відбувається поліпшення платіжного балансу нашої держави.

У статистиці платіжного балансу приватні грошові перекази (англ. remittances) – це міжнародні перекази й потоки ресурсів до домогосподарств (у грошовій та натуральній формі), що надходять з інших країн та пов'язані головним чином з тимчасовою або постійною міграцією населення. За даними Світового банку потоки грошових переказів у всьому світі досягли 550 млрд. дол. США у 2013 р. і за прогнозами зростуть до 700 млрд. дол. США у 2016 р. [17]. До речі, за цими ж даними Україна входить до десятки країн світу за обсягами грошових переказів мігрантів. Найбільше висилають додому мігранти з Індії (понад 70 млрд. дол.), Китаю (60 млрд. дол.), Філіппін (майже 30 млрд. дол.). Україна посідає 10 місце серед країн-реципієнтів грошових переказів(близько 9 млрд. дол.) (див. рис. 5).

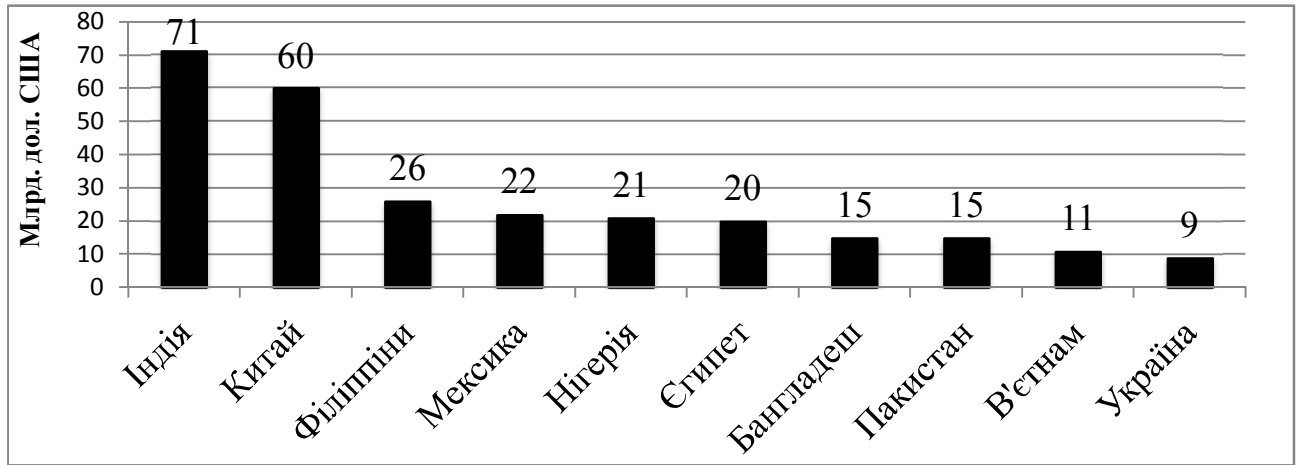

Рисунок 5 – Топ-10 країн-реципієнтів грошових переказів мігрантів (млрд. дол. США) у 2015 р. [17]

Дані Національного банку України свідчать, що, починаючи з 2009 р., обсяги приватних грошових переказів з-за кордону мають тенденцію до збільшення. Так, якщо у 2009 р. вони склали 5370 млн. дол. США (4,6% до ВВП), то у 2013 р. – 8537 млн. дол. США (4,7% до ВВП) (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4. – Обсяги приватних грошових переказів з-за кордону в Україну у 2008-2013 рр., млн. дол. США [18]

Показники	Рік					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
За каналами надходження переказів:						
1. Через коррахунки банків	3252	3278	3293	3318	3369	3525
2. Через міжнародні платіжні системи	2804	3213	4084	4815	4910	5099
3. Неформальними каналами	963	1035	1160	1250	1378	1418
За джерелами формування переказів:						

1. Оплата праці (без урахування податків та витрат у країні перебування)	4022	4619	5652	6328	6900	7412
2. Приватні трансферти, у т. ч.:	2997	2907	2885	2657	2584	2475
Грошові перекази робітників, які працюють за кордоном більше року	1890	1749	1531	1469	1347	1208
Інші приватні трансферти	1107	1158	1354	1472	1503	1529
Усього	7019	7526	8537	8696	8840	8965
Обсяги грош. переказів у % до ВВП	4,3	4,3	4,7	4,7	4,8	4,9

Розподіл грошових переказів за країнами характеризується високим ступенем концентрації: у 2015 р. понад дві третини переказів здійснювалося із семи країн. Найбільше переказів надходило з США та Німеччини (відповідно 9,1% та 5,8% від загального обсягу грошових переказів в Україну). З країн ЄС загалом надійшло 2,4 млрд. дол. США, що становить 30,8% від загального обсягу грошових переказів в Україну [18].

Іншими позитивними наслідками трудової еміграції для України є наступні: поліпшення умов життя громадян, що емігрували, та членів їхніх сімей; набуття емігрантами нових знань, досвіду, професійних навичок, ознайомлення з передовими технологіями, організацією праці тощо, що після повернення емігрантів додому сприяє розвитку національної економіки; сприяння інтеграції нашої держави до міжнародного ринку праці.

Поряд з позитивними існує низка негативних проявів трудової еміграції. Це, у першу чергу, соціальні та демографічні наслідки, які носять виключно негативний характер.

Перетворення значного сегмента тимчасової міграції трудових ресурсів на постійну є чи не найзагрозливішим наслідком міграційних процесів для демографічного розвитку. Демографічна ситуація в Україні погіршується з кожним роком, про що свідчать статистичні дані. Так, якщо у 2004 р. чисельність населення становила 47,622 млн. осіб, то через 10 років (станом на 1 квітня 2014 р.) – 45,378 млн. осіб [14].

Проте навіть при умові повернення усіх працівників-мігрантів на батьківщину неможливо уникнути певних демографічних втрат, які викликані порушенням стосунків у сім'ї через тривалу відсутність одного з подружжя, відкладенням народження або відмовою від народження дітей, погіршенням стану здоров'я, що спричинено працею за кордоном [16,с.40].

Соціальні наслідки являють собою цілу низку негативних явищ, які відбуваються в українському суспільстві. Це, перш за все, руйнування сімей, унаслідок чого часто залишаються бездоглядними діти і люди похилого віку; втрата здоров'я заробітчанами; втрата національної самосвідомості, набуття невластивого менталітету, чужих звичаїв; погіршення психологічного та фізичного стану мігрантів після повернення до рідної країни; поширення споживацьких настроїв серед дітей емігрантів, які втрачають мотивацію до навчання і роботи, вважаючи, що гроші, надіслані батьками з-за кордону, забезпечать майбутнє та подальше життя без значних зусиль тощо.

Негативним соціальним наслідком нерегульованої міграції також визначається торгівля людьми, тобто експлуатація мігрантів шляхом загрози силою або її застосування чи інших форм примусу. У 2015 р. Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні виявило та надало допомогу 929 особам, які постраждали від торгівлі людьми з метою трудової та інших форм експлуатації у 16 країнах світу, включно з Україною. Протягом попереднього, 2014 року МОМ надала допомогу 945 постраждалим, що

дозволяє припустити відносну стабільність масштабів торгівлі людьми з України та в її межах. Хоча сучасне рабство не сягає «рекордного» рівня кризового 2014 р. (1 085 постраждалих осіб), воно залишається вагомим проблемою для України.

Не менш значимим негативним наслідком трудової міграції з України є втрата висококваліфікованих кадрів, що має назву “відтік мізків” (“відтік інтелекту”). Проблема полягає в тому, що, працюючи головним чином за рахунок витрат державного бюджету, освітня система здійснює підготовку фахівців, які створюватимуть додану вартість за межами України. На жаль, встановити реальні обсяги “відтоку інтелекту” неможливо. За офіційними даними Державної служби статистики за період 1996-2011 рр. Україну залишили більше 1500 кандидатів та докторів наук. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – “Відтік інтелекту” з України у 2000-2015 рр. [14]

Рік	Кількість науковців
2000	260
2001	187
2002	105
2003	116
2004	141
2005	132
2006	135
2007	92
2008	87
2009	53

2010	60
2011	72
2012	80
2013	81
2014	89
2015	93

Проаналізувавши дані табл. 2.5, можна зробити висновок, що рекордним був 2000 р., коли Україну залишили 267 науковців. У 2012 р. найменше українських вчених покинуло свою державу – 30. Починаючи з 2009 р., обсяги “відтоку інтелекту” знову збільшуються. За аналізований період часу найчастіше українські вчені виїжджали до США (420 осіб). На другому місці – Росія (388 осіб), на третьому – Німеччина (251 особа). Значна кількість науковців обрали такі країни призначення як Ізраїль (117 осіб), Канада (109 осіб) та Польща (52 особи) [14].

“Відтік мізків”, у свою чергу, спричинює появу додаткових витрат з бюджету, спрямованих на підготовку нових спеціалістів.

Іншими негативними наслідками трудової еміграції для економіки України є, по-перше, зростання цін на товари та послуги на внутрішньому ринку, що обумовлено збільшенням валютних ресурсів окремих сімей на тлі відсутності відповідного підвищення купівельної спроможності усієї основної маси населення, та, по-друге, виникнення тенденцій до спаду темпів економічного зростання, адже у найпродуктивніший період свого життя трудові мігранти не беруть участі у створенні національного доходу [2,с.40].

Якщо розглядати Україну як імпортера трудових ресурсів, то слід відмітити, що позитивними наслідками міграційних процесів є покриття за рахунок іноземної робочої сили дефіциту фахівців рідкісних професій та

кваліфікацій, а також спонукання більш продуктивної діяльності українських працівників, що викликана конкуренцією із закордонними фахівцями. Серед негативних наслідків зазначимо наступні: по-перше, збільшення тиску на національний ринок праці, що обумовлено створенням іноземцями конкуренції місцевим працівникам, по-друге, втрата частини іноземної валюти, яку вивозять іммігранти як власні заощадження, та, по-третє, зростання у суспільстві рівня злочинності та соціального напруження через міжнаціональні конфлікти [1, с. 113-114].

Отже, міжнародна трудова міграція має як для держави, так і самих мігрантів позитивні та негативні соціально-економічні наслідки. Враховуючи цей факт, важливо виробити таку державну міграційну політику, яка могла б мінімізувати негативні та максимізувати позитивні сторони цього явища. Нині ж, на жаль, енергія праці близько 5 мільйонів наших співвітчизників марнується на чужині.

РОЗДІЛ 3

Механізм регулювання процесів трудової міграції з метою покращення рівня життя населення України.

В умовах стрімкої активізації міжнародної мобільності населення України, що відбувається на тлі закономірного для епохи глобалізації наростання світових міграцій, зростає значення регулювання міграційних процесів, надання їм організованого, безпечного та неконфліктного характеру.

Необхідність адекватної міграційної політики в державі обумовлена, з одного боку, потребою мінімізації викликаних міграцією ризиків, а, з іншого – потребою використання позитивного потенціалу міграційних процесів. Також слід зазначити, що спроможність уряду регулювати міграційні потоки належним чином є передумовою успішного міжнародного співробітництва, за відсутності якого управління міграційними процесами неможливе.

Проте, на жаль, незважаючи на помітний прогрес, що спостерігається останніми роками у сфері розвитку міграційної політики України, усе ще бракує цілеспрямованого, чіткого та комплексного регулювання міграційних процесів. Простежимо основні етапи еволюції міграційної політики в Україні.

Формування міграційної політики нашої держави почалося відразу після здобуття країною незалежності, тобто в достатньо складних умовах перехідного періоду. Гарантії прав на свободу пересування і вільного вибору місця проживання, на вільний виїзд і повернення, на захист громадян держави під час їхнього перебування за кордоном, на можливість набути притулку в Україні, на недискримінацію іноземців були закріплені в Конституції.

Відповідно тоді ж склалися основні напрями політики держави у сфері міграції, які є актуальними й нині. Вони полягають у регулюванні імміграції (запобігання нелегальній міграції), сприянні репатріації осіб (у т.ч. тих, які були

депортовані за національною ознакою), захисті прав та інтересів українців, працевлаштованих за кордоном, а також наданні захисту біженцям [19].

У перший період державотворення цілі міграційної політики були достатньо чіткими та зрозумілими. Однак, коли вже на рубежі тисячоліть їх було практично досягнуто, постало об'єктивне питання щодо стратегії подальшого розвитку державної політики в сфері міграції. Упродовж кількох років неодноразово на розгляд Верховної Ради вносилися різні варіанти законопроектів, що мали б визначити основні засади міграційної політики. Проте жоден з них не був підтриманий. Це означало, що ні суспільство, ні влада не змогли сформулювати чітких завдань у сфері міграції, не змогли досягти консенсусу в їх розумінні.

Лише декілька років тому почалися певні позитивні зрушення у даному плані. Так, у грудні 2010 р. було створено Державну міграційну службу (ДМС) – спеціальний орган виконавчої влади, покликаний реалізовувати державну міграційну політику. Травень 2011 р. ознаменувався затвердженням Концепції державної міграційної політики.

Того ж 2011 р. Верховна Рада України схвалила нові редакції законів «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» і «Про біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту». У липні 2012 р. було прийнято нову редакцію ЗУ «Про зайнятість населення». Низка положень цього закону стосується регулювання трудової міграції. ЗУ «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» було прийнято у жовтні 2012 р. Цей нормативно-правовий акт визначає документи (та порядок їх видачі) для виїзду громадян України за кордон та перебування іноземців на території нашої держави [19].

На жаль, на сьогодні не прийнято закону, який повинен визначати механізми регулювання трудової міграції. Розроблено тільки законопроект «Про зовнішню трудову міграцію», який у листопаді 2013 р. було подано на

узгодження відповідним міністерствам та відомствам. Крім того, у червні 2011 р. було затверджено План заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015 рр., а в серпні 2012 р. – План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 р. Це перші документи, які стосуються питань інтеграції мігрантів.

Звичайно, така законотворча активізація у сфері міграції є позитивним явищем, проте ще залишається дуже багато, м'яко кажучи, недоліків у міграційній політиці України.

Хронологія прийняття важливих нововведень у регулюванні міграційних процесів, які, до речі, безуспішно дискутувалися роками, надає підстави припустити, що основним спонукальним мотивом таких дій були зовнішні чинники. Адже активізація реформування міграційної сфери відбулася після надання Україні Плану дій з лібералізації візового режиму на саміті Україна-ЄС у листопаді 2010 р. Тож таке поживлення в міграційній політиці скоріше нагадує не дуже вдале виконання так званого «домашнього завдання» [19].

Найсерйозніші ж зауваження викликає Концепція державної міграційної політики України – ключовий серед прийнятих останніми роками документ, що стосується регулювання міграційних процесів. Концепція мала б окреслити чіткі орієнтири у сфері регулювання міграції, сформулювати стратегічні довгострокові завдання, тактичні короткотермінові цілі, визначити якими засобами та у які строки вони мають бути досягнуті. Проте Концепція, яку отримала Україна, скоріш за все нагадує зведений план різноманітних заходів міністерств і відомств, аніж документ стратегічного характеру. У ній відсутня загальна ідея та визначення специфіки міграційної ситуації в Україні та обумовлених нею викликів. Відсутній у Концепції і зв'язок міграційної політики з іншими сферами діяльності держави, такими як стратегії соціально-економічного та демографічного розвитку.

Отже, міграційна політика України ще далека від ідеалу та потребує значного удосконалення.

Можливими шляхами удосконалення державного регулювання міжнародних міграційних процесів та трудової міграції зокрема є:

1) подальше реформування органів виконавчої влади у сфері міграційних процесів, а також забезпечення скоординованої діяльності відомств і органів влади різного рівня, що займаються реалізацією міграційної політики;

2) удосконалення нормативно-правової бази, зокрема, прийняття ЗУ «Про зовнішню трудову міграцію»;

3) формування єдиного банку чи системи даних потоків мігрантів та їх чисельності, що забезпечить добір науково обґрунтованої інформації з метою регулярного проведення прогностичних розрахунків, соціологічних досліджень та експертних оцінок;

4) спрощення формальностей під час перетину державного кордону та запобігання нелегальній міграції в Україну;

5) впровадження заходів, спрямованих на збереження і захист наукового потенціалу;

6) жорсткий контроль за використанням коштів, які виділяються з бюджету держави на розв'язання проблем міграції;

7) розробка заходів, які б сприяли поверненню українських трудових мігрантів на батьківщину;

8) взаємодія з українськими, міжнародними та закордонними організаціями, асоціаціями та фондами з метою надання практичної допомоги і залучення фінансових коштів для розв'язання міграційних проблем тощо [1, с. 128-130].

ВИСНОВКИ

У даній курсовій роботі згідно з поставленими завданнями було розглянуто теоретично аспект міжнародної трудової міграції, виявлено головні тенденції міграційних процесів, проаналізовано та обраховано динаміку міграції трудових ресурсів на теперішньому етапі трансформації економіки України і розроблено чіткі рекомендації щодо покращення міграційної політики нашої країни.

Отож, швидка інтенсифікація міжнародних міграційних процесів, про яку свідчать данні Міжнародної організації праці (у 2015 р. у всьому світі налічувалося 232 млн міжнародних мігрантів, а у 1990 р. – 154,2 млн), разом з різноманітнення складу міграції, її напрямів та характеру перетворила це явище на одне з найбільш впливових для сучасного світу. Хоча міграція людей були завжди присутні в історії, міграції ніколи раніше так масштабно не корегували на економіку, соціальне та політичне життя, сферу культури і країн-донорів країн-реципієнтів, і країн-реципієнтів.

Кожен рік чисельність українських трудових мігрантів зростає. Україна обгрунтовано рахується однією з найбільших країн-донорів трудових ресурсів. Проблема лежить в тому, що в нашій країні не ведеться статистика щодо фактичної кількості українських громадян, що працюють за кордоном. Немає також реально складених даних щодо обсягів імміграції. Це псує картину міграційних процесів в Україні, ускладнює ефективне їх регулювання.

На превеликий жаль, сьогодні негативні наслідки трудової міграції в Україні перебивають усі позитивні аспекти, спричинені міграційними процесами: послаблюється демографічна та соціальна ситуації в країні, падає кількість висококваліфікованих кадрів, мігранти з нашої країни, значна частина яких є нелегальними, зазнають жорстокої експлуатації і т.д.

Саме правильна ефективна міграційна політика має мінімізувати всі негативні та максимізувати позитивні наслідки, що спричинені міграційними процесами. Однак активне утворення міграційної політики в Україні

відбувалося лише декілька останніх років і до того ж мало повністю формальний характер.

Якщо ж Україною був обраний шлях євроінтеграції, а про це свідчить підписання 21 березня 2014 року політичної частини угоди про асоціацію з ЄС, то необхідністю є формування адекватної та ефективної міграційної політики .

Головними напрямками державної політики міграції на сучасному етапі трансформації Української економіки повинні бути пом'якшення депопуляції, активізація міграційних резервів, регулювання трудових міграцій та протидія торгівлі людьми. Активна міграційна політика – є єдиною можливістю недопущення надмірного спаду чисельності населення України.

Регулювання трудових міграційних процесів також має спиратися на диференційований підхід та бути спрямованим на своєчасне та поступове повернення мігрантів і поширення культурних відносин з українцями, що вирішили назавжди покинути рідку країну. Необхідно надати умови для поширення офіційного працевлаштування, перш за все, в тих країнах, що утримують найбільшу кількість українців. Потрібно гарантувати права захисту працівників-мігрантів.

Якщо ж не дотримуватись жодних заходів із впровадження міграційної політики, то створений явищем депопуляції демографічний спад буде заповнюватися та поновлюватися іммігрантами, псуватиметься рівень соціальної гомогенності, кримінальна ситуація в країні тощо. Слід сказати що зараз на сучасному етапі трансформації економіки України міжнародна трудова міграція являється дуже складним та неоднозначним явищем-процесом, яке потребує регулярного моніторингу дослідженню та впливу.

Список використаної літератури

1. Пуригіна О.Г., Сардак С.Е. Міжнародна міграція: Навч. посіб. — К.: ВЦ «Академія», 2007. — 312 с.
2. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. — К. : НІСД, 2011. — 40 с.
3. Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf
4. Зоря Т. М. Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції / Зоря Т. М. // Соціально-трудова відносина: теорія та практика : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" ; голова редкол. А. М. Колот. — 2012. — № 2(4). — С. 113–117
5. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. — Ч. I. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов. — М.: 2001.-416 с.
6. О. П'ятковська. Класифікація видів міжнародної трудової міграції: окреслення операційних понять / О. П'ятковська // Галицький економічний вісник. — 2011. — №1(30). — с. 30-34
7. World migration 2008. Managing labour mobility in the evolving global economy [Electronic resource]: International Organization for Migration. — Access mode: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_1.pdf
8. Зовнішня трудова міграція населення України (2009) [Електронний ресурс].-Режим доступу:-http://www.kievdialogue.org/fileadmin/user_upload/KG_8_2012/Foreign_labor_Migration_of_Ukr.pdf
9. Малиновська О. Міжнародні міграції та суспільні трансформації доби глобалізації / О. Малиновська // Демографія та соціальна політика. — 2015. — № 1. — С. 5-17.

10. Global Bilateral Migration [Electronic resource]: The World Bank. – Access mode: <http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=Global-Bilateral-Migration>
11. Зовнішня трудова міграція населення України (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kiev-dialogue.org/fileadmin/user_upload/KG_8_2012/Foreign_labor_Migration_of_Ukr.pdf
12. Малиновская Е. Трудовые мигранты из Украины в странах ЕС и их переводы на родину в посткризисный период [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirpal.org/files/files/Malynovska's_report_rus_final_w%20cover.pdf
13. Migration in Ukraine: facts & figures [Electronic resource]: International Organization for Migration. – 2013. – Access mode: http://iom.org.ua/en/pdf/Eng%20FF_F.pdf
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org.ua>
15. Migration flows across the world [Electronic resource] . – Access mode: http://peoplemov.in/#t_UA
16. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.
17. Migration and Remittance Flows: Recent Trends and Outlook, 2013-2016 [Electronic resource]: The World Bank. – 2013. – Access mode: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/3349341288990760745/MigrationandDevelopmentBrief21.pdf>
18. Огляд приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73841>
19. Малиновська О. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf